

KÝM PRÁČKU ZAPLO TLAČIDLO

Čistota odevu sa pôvodne dosahovala máčaním šatstva vo vodných tokoch, kde sa nečistoty vytýkali drevenou palicou. V staroveku sa pralo v práčovniach, aj verejných, pomocou rôznych prísad, najmä lúhu. V stredoveku sa pralo pomenej. Opäť až v 14. storočí si európska móda bieleho plátna vyžiadala časté pranie a opäť v mestách vznikali verejné práčovne. Inak sa pralo na vodných tokoch alebo doma. Pred praním sa bielizeň namáčala, potom sa vyvára a špina sa vymlátila. Pokrokom bola valcha – rumplľa, pracia doska s vrúbkovaným povrchom, na ktorej sa trením zo šiat odstraňovala špina. Bežne sa používala ešte v minulom storočí.

Na slovenských dedinách sa veľké, dvoj-trojdnňové pranie robilo v každom ročnom období raz. Bielizeň sa „zvárala“ pomocou horúcej vody a lúhu z dreveného uhlia, ďalší deň sa špinavé miesta doprali ručne či na valche, zvyšok špiny i lúh sa pomocou piestu na kameni alebo na drevenom stolci odstránil pod tečúcou vodou z potoka a vyplákal sa. Farebné odevy sa v koryte valchovali mydlom v teplej vode. Na údržbu jemných odevných súčastí sa zvykli na dedine špecializovať niektoré ženy. Spodný a pracovný odev sa pral zriedkavejšie.

Pracím prostriedkom bol na dedinách len lúh, vyrábaný podomácky z popola, až v poslednom desaťročí 18. storočia sa získala zo soli pracia sóda. Priemyselná veľkovýroba mydla sa rozvíjala od 19. storočia, no stále varilo sa aj doma. V mydlovom roztoku sa textil vyvára.

Prvý patent na priemyselný prací stroj zaregistroval v roku 1691 Angličan John Tyzacke. Jeho práčka nahradila ručné odstraňovanie nečistôt spôsobených výrobným procesom v textilnej manufaktúre. Niekoľko robotníkov krútilo ručnou kľukou, čím sa premiešavali textilné látky v utesnenej drevenej kadi. Na princípe opakovaného miešacieho pohybu bielizne v bubne manuálne kľukou pracovali všetky zlepšené verzie práčok nasledujúcich dvesto rokov.

V polovici 18. storočia oficiálne vznikla prvá práčka, do konca storočia sa vývoj posunul a pranie sa zmechanizovalo. Práčky trením dvoch váľch odstraňovali špinu, čo ničilo textílie. Po vývoji účinnejších mydiel sa zostrojila práčka čistiacia bielizeň len vírením prúdom vody.

Prešlo storočie, kým sa práčky ujali, spočiatku len na priemyselné pranie odevov, vo verejných práčovniach a v nemocniciach. V starších strojoch bielizňou pohybovali lopatky, neskôr sa pákou dvíhal hore-dolu vertikálne vstavaný rám s drevenými valcami. Ďalším vývojovým krokom bol zvislo umiestnený bubon so špeciálnym piestom, neskôr vratné súkolesie pohybovalo piestom dopredu a dozadu. Proces pohybu bielizne vo vode s čistiacim prostriedkom, vypumpovanie vody a odstredenie látky sa zopakoval v čistej vode pre vyplavenie pracieho prostriedku.

Zostrojením zmenšeného modelu priemyselnej práčky, ktorý bol pôvodne len narodeninovým darom manželke, vznikla prvá domáca práčka. Skladala sa z dvoch pologulátých nádob. V dolnej vani s bielizňou sa kývala druhá. Prvé domáce práčky sa ujali koncom 19. storočia.

Po uvedení prvých elektrární v roku 1906 americký podnikateľ Alva John Fisher vynašiel práčku s horizontálnym bubnom poháňaným elektrinou. Bielizeň bolo treba pred praním namáčať, opratú ručne pláchať a ručnou kľukou žmýkať pretáňovaním medzi pogumovanými valcami. Okolo roku 1914 dostali práčky Teslov kompresorový elektromotor. V dvadsiatych rokoch sa objavili práčky s nasávacím zvonom a tlakovým zariadením, ktoré posúvalo v nádrži bielizeň. Dovtedy sa pohybovala samotná nádrž. V roku 1930 drevené kade práčok nahradili kovové nádrže a pri elektrickom ohreve vody sa začali používať termostaty. Ďalší vývoj priniesol vírivé práčky s neustálym pohybom pracieho kúpeľa a textílií i bubnové práčky s princípom prania prevažujúcim dodnes. V päťdesiatych rokoch sa objavujú práčky s podobnými funkciami, ako majú dnešné, i so sušičkou. V roku 1960 bola na trh uvedená prvá automatická práčka s elektromechanickým automatickým programovaním, kde mechanické spínacie zariadenie postupne spúšťalo jednotlivé fázy prania – predpranie, ohrievanie, pranie, odčerpávanie vody. Plnoautomatické práčky so sušičkami sa objavujú v osemdesiatych rokoch. Na konci 20. storočia elektromechanické ovládanie nahradilo elektronické a počítačový čip v práčkach usmerňuje pracie cykly od dávkovania prášku, čerpanie vody až po sušenie.

V Európe, na rozdiel od Ameriky, práčky dlho neprijali. Vďaka sériovej výrobe sa rozšírili v druhej polovici minulého storočia. V prievidskom okrese malo v roku 1974 práčku 21 587 domácností, pričom obyvateľov bolo 119 624, v roku 1987 stúpol počet obyvateľov na 134 054 a počet práčok na 30 191, z toho bolo 7 640 automatických.

Otázka:

Ako sa hovorilo nádobe na zváranie bielizne, teda na uvoľnenie nečistôt z textílií v drevenom uhlí či popole?

Spracovala: Mgr. Jaroslava Kupčoková
Grafika: Mgr. Eva Schniererová
2022 © Hornonitrianske múzeum v Prievidzi